

**ЎЗБЕК ФИЛОЛОГИЯСИДА
МАТНШУНОСЛИК ВА
МАНБАШУНОСЛИК
МУАММОЛАРИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**Ўзбек филологиясида матншунослик ва
манбашунослик муаммолари**

**III Республика илмий-амалий анжумани
материаллари**

Наманган, 2020 йил 12-13 июнь

Мазкур тўпламда “Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари” мавзусида республика миқёсида ўтказилган III анъанавий илмий-назарий анжуман материаллари жамланган. Тўпламдан республикамиз ва хориж олимларининг матншунослик ва манбашунослик муаммоларига бағишланган мақолалари, шунингдек, ёш тадқиқотчилар, магистрант ва иқтидорли талабаларнинг илк тадқиқотлари ҳам ўрин олган.

Масъул муҳаррир:

Фаридахон КАРИМОВА, филология фанлари номзоди, доцент

Муҳаррирлар:

Абдулҳамид Қурбонов, филология фанлари бўйича фалсафа доктори(PhD)
Дилфуза Тожибоева, филология фанлари бўйича фалсафа доктори(PhD)
Озода Болтабоева, филология фанлари бўйича фалсафа доктори(PhD)

Такризчилар:

Носиржон УЛУҚОВ, филология фанлари доктори, профессор
Мўминжон СУЛАЙМОНОВ, филология фанлари номзоди, доцент

НамДУ илмий-техник кенгаши йиғилишининг 2020 йил 10 июндаги 6- сонли қарорига мувофиқ нашр этишга тавсия қилинган.

Тўпламдан ўрин олган мақолаларнинг илмий ва услубий жиҳатларига муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар.

Шоир оригинал фикрлайди: китобсиз одам маймунни Одам Ато деб билади.

Кўринадикки, Жамол Камол мумтоз адабиётдаги мухаммас ёзиш анъанасини муносиб давом эттирган. Унинг тахмис мухаммаслари ва мустақил мухаммаслари бадиий шакли, мазмуни, мавзу кўлами билан замонавий ўзбек шеърлятида янги саҳифаларни ярата олди.

ОЙБЕКНИНГ «НАВОИЙ» ДОСТОНИДА ҚАҲРАМОН МАЪНАВИЙ-РУҲИЙ ОЛАМИ

*Яқубов Исломжон,
ТДПУ, филология фанлари доктори*

Ойбек «Навоий» достонида «газал мулкининг султони», илм-фан ҳомийси, эл-юрт тақдири ва истиқболлини жипсликда кўрган гуманист шахс Алишер Навоийни XV асрнинг кескин зиддиятлари фонида лирик ҳаяжон билан ифода этди.

Шоирнинг «Навоий» достонида Навоийнинг кўнглидаги буюк орзулар, тафаккурини банд этган ўйлар, шахсиятига хос илиқ самимият, нозик завқ, улуғвор сиймосига хос руҳий нафислик ва мағрурлик ўз ифодасини топади. Ойбекнинг «Навоий» достонида шоирнинг ижод онларидаги ҳолати қуйидагича чизилади:

*Ярим кеча ўтиради у.
Бир хитойи косада лим сув.
Ёнар титраб бир олтин шамдон.
Токчаларда китоб қаланган.
Гидамларнинг қон гулларини
Ёндиради бу шамнинг нури [1, 273].*

Достонда муаллиф қаҳрамоннинг ички ва ташқи портретини чизибгина қолмай, унинг ижодий лабораториясига ҳам кириб боради. Навоийни қизғин ижодий меҳнат жараёнида тасвирлаш орқали ижод психологиясини очишга интилади. Муҳими шундаки, достонда улуғ шоир руҳиятининг тадрижи ички контрастли коллизиялар орқали очилади. Навоий характерида хос сифатлар даврнинг номарғуб ҳодисаларига қарама-қарши қўйиб

тасвирланиши усули шоирга инсоний улуғворликни кенг кўламда ифодалаш имконини беради. Характерларнинг ўзаро кураши, мавжуд шароит ва характер ўртасидаги тўқнашув драматик коллизия мақомини касб этади. Достонда туйғу-кечинмалар тўқнашуви таъминланади. Коллизия муайян даражада тасвирланаётган воқеалар ва ғоя бирлигида ҳам намоён бўлади.

Ойбекнинг шоирона хаёллари узоқ асрлар қаъридан Навоийнинг улуғ руҳини ёрқин кўра олади. Шоир навоиёна нурунийлик балқиб турган юзлар, қордай оппоқ соқол ва кўзларда акс этмиш тизгинсиз муҳаббат ҳамда андак малолланиш жилваларини туяди. Пешонасида порламиш даҳолик муҳрларини илғганида гўё булутлар сийнасини ёриб офтоб порлагандай туюлади унга. Навоий қиёфасидаги кўркамлиқ ва юзларига тушмиш ажин изларигача кузата олган синчков нигоҳлар энди унинг кўнгли ва фикрига хос буюкликни ўша ажин чизгиларидан уқмоқ тилагида ёнади. Қиёфасига хос мағрурликни яширгандай, бошлар хиёл эгилган, қуюққина кипригу қошларда жиддият, нигоҳларда эса теран сермаънолик мужассам. Унинг бутун чехрасида ҳаёт излари, тажрибалардан келинган тўхтамлар мужассам. Барча-барчаси донишманд шоир улуғ руҳига вобаста. Буни илкис пайқаган мисол гўё Навоий мийиқларида бир табассум ўйнаб, нозик ва силлиқ ҳаракатлар билан самимий, илиқ тавозеъ қилади. Ойбекона таҳаййюл қудрати Навоий сиймосига хос бу нафисликни илғай олади. Асрлар қаъридан улуғ устоз овозларини эшитгандай бўлади. Ғоятда нозик, айна чокда гўзал ва нашъали туйғулар соҳиби ҳамда Навоий ишқида ўртанган кўнглигина *буюк шоир* ва улуғ инсоннинг ана шундай хаёлий портретини ҳис этмоғи, нафис ифодадай билмоғи мумкин.

Навоиёна ингичка завқни Ойбек шоир ижодхонасидаги жиҳозларнинг тартиб билан танланишида мужассам топган маънолардан қидиради. Титраб ёнаётган олтин шамдон ёруғида токчаларга терилган китоблар аксланади. Шамнинг титроғи шоир қалбининг безовталигига ишора бўлса, унинг олтин шамдонга ўрнатилгани эса, Навоий ҳаётининг зоҳирий тўқислигини ифода этгандай туюлади. Токчаларга терилмиш китобларнинг ғира-шира ёритилганию шам шуълаларидан қип-қизил чўғдай гиламларнинг *«қон гуллари ёниши»* тасвиридаги котрастликда

Ойбек шоир яшаган даврда маърифатга эътиборнинг даражасини ифода этади.

Буни англагандай, илҳоми қайнаган Навоий тинмай ёзар экан, тобора фикрлари тошиб бораверади. Тун сукунати аро ёлғиз қолган Навоий диққатини на олтин шамдон, на чўғдай гиламларга хос ташқи дунё хою ҳаваслари зинҳор жалб этолмайди. Илҳом онларига хос илоҳий лаҳзаларда ҳар сатри тоза ашъорлар нафис қоғоз саҳифаларини тўлдирар экан, савағич қаламнинг қитирлашигина бетакрор лаҳзалар сукунاتини бузадилар. Навоийнинг хаёл парвозлари сўз чаманзорини турфа ранглар билан яшнатади. Шоир фикр оти чексиз самоларга парвоз қилган. Умр қуёши оғиб бораётганига қарамасдан, айни лаҳзаларда қаҳрамон тоғ шалоларига хос жўшқин, ёшликка хос шижоатли. Чунки соч-соқолини чулғаган қиров ижодидаги айни ёзга раҳна сола олмайди. Илло, «Хамса»да акс этмиш офтоб Навоий қалбига хос буюк қуёшнинг фақат бир ёлқини халос.

Шоир илҳом парисини чўчитмаслик тилагида гўзал «Унсия» ҳам уйқуга чўмган. Ажабо, бу қадар ички интизом билан ижодга машғул бўлмоқ учун кишига нечоғлик чидам ва матонат керак экан. Яратувчанликдан фароғат топмоқ, қанча кўп ёзган сари руҳида улкан бир осойиш туймоқ учун аслида чидам ва матонатнинг ўзигина етарлимикин,-деган хаёллар чулғайди Ойбек дилини. Шунда у ўз қалбида туғилган бу ҳайрат учун ҳам жавобни Навоий ҳаётининг мазмунидан топгандай бўлади: улуғ шоирда қилаётган ишига бўлган чексиз меҳр-муҳаббат ҳам мужассам эди. Узок-узоклардан хўрозларнинг нечанчи борадир қичқириғи эшитилганида, тун сукунاتини бузиб қичқирувчи посбону миршаблар саси тинганида Навоий ҳам енгил бир тин олади.

Кўринадики, Ойбек ҳаракатдаги борлиқ ва инсон тақдирини узвий боғлиқликда идрок этар экан, Навоий ижодий руҳига анча чуқур кириб бора билади. Ҳақиқат ва абадиятнинг мезони сифатида санъат асаринигина эътироф этади. Навоий ижодий юксалишини шоирнинг хоши-иродаси, илҳом уфқларининг кенглиги билангина боғламайди. Ойбек буни англаган зарурият деб тушунади. Демак, Ойбек билишни инсоннинг субъектив иқтидори санайди. Ана шу тамойилга таяниб инсонни космик

қамровда олиб қарайди. Уни олам ва борлиқнинг асоси ҳамда моҳияти сифатида англаш сари юксалиб боради.

«*Бинафша боғ*»нинг чиройли хиёбону чаманзорларини ёлғиз кезар экан, Навоий ҳар бир гўшада янги бир гўзаллик лавҳаларини илғайди. Ҳатто мадорсиз кўзғолган шамолнинг барглари хушҳол елпишидан тортиб, сояда секин жимирлаётган нур жилваларию япроқлар орасидан эшитилаётган қушлар сайроғигача шоирнинг синчков нигоҳидан четда қолмайди. Унинг илҳом торларига жон бағишлаган манзаралар кўнгилдаги беқарорлик ўрнини ширин бир осойиш эгаллашига, янги бир ғазалнинг ғунча очишига туртки бўлади.

Навоий маҳобатли кўшк томон қайрилган аснода мевазордан чиқиб келган боғбоннинг боши саломга эгилади. Унинг кўзларида севинч ва шоирга эҳтиром порлайди. Ўз меҳнатидан мамнун боғбоннинг илк узилган меваларни Навоийга илиниши ва ҳосил мўллигидан суюниши ғоятда миллий бўёқларда чизилади. Муҳаббат ва самимият рамзи, дил изҳори бўлган бир патнис олманинг Навоийга тортиқ қилинишида ҳам ўзига хос мажозийлик мужассам. Рангу жилоси кўзни олгувчи ёқут олмаларнинг бир жуфтинигина қўлига олиб, завқ билан ҳидлаётган лаҳзалардаги Навоий қалбида туйғуларнинг яшаришини моддий ҳақиқатлар қадар ёрқин манзаралантиради шоир. Достонда Навоийга бўлган элнинг муҳаббати ўша бир жуфт тўкис ёқут олмалар орқали рамзлантирилади.

Айни пайтда, шоирнинг боғбонга қилган лутфида ҳам мазкур мажозийлик акс этади. Олмалардан ҳар куни болаларга улашмоқ, уларнинг кўзларида қувонч порлашини ҳис этиб, бундан ғоятда мутаассир ва мамнун бўлмоқ лавҳалари орқали Ойбек Навоий кўнгил манзараларини ҳам шуълалантиришга эришади. Таъзимкор қулнинг шоирни қўлтиқлаб баланд кўшкка олиб чиқишида Навоий ва оддий одамлар ўртасидаги ўз табақасидан қатъий назар инсоний илиқлик ришталари ўрнатилганлигига ишора қилинади. Кекса шоирнинг бу қадар юксак кўшкда ўтиришида ҳам ўша ишоравийлик мужассам. Гиламларнинг жонлангандай нафис гулларини енгил босиб, эғнидаги ипак жомасини ечгач, ўз ўрнига оҳистагина ўтирган шоир хатти-ҳаракатларида нақадар сиполик, осойишталик, қиёфасида эса нуронийлик мужассамлигини Ойбек китобхонга

ҳис қилдира олади. Новдаларнинг шивири эшитилиб, чечакларнинг атри димоққа урилиб турган кўшкдан яшил боғу экинзорлар кафтдагидай кўриниб туради.

Ойбек Навоийнинг фикрини банд этган зиддиятли ўй-хаёллар тасвирига ҳам алоҳида эътиборни қаратади. Ям-яшил боғу экинзорлар манзарасидан тўлқинланиб, кўзларида қувонч порлаган шоир қулоқларига қарши тепада оддий чўпон чалган най наволари эшитилади. Оғир меҳнатдан қадди дол бўлиб, ер чопаетган, усти юпун деҳқон ғам-ташвишлари унинг фикрига мисоли булутдай бостириб киради. Қафасда «ху-ху» лаётган бир жуфт қумрига кўзи тушганида эса мазкур манзаралар най нодаларига қўшилиб унинг дилини ўртади. Шу тариқа Ойбек дostonга ижтимоий адолатсизлик, ҳаддан ошган жабр-зулм ҳақидаги ғояларни олиб киради. Шоир эстетик идеалларидаги эл-улус бахти ҳақидаги орзулар билан реал ҳаёт манзараларининг қахрамон фикрида тўқнашуви нафақат тарқоқ лавҳаларни ягона нуктага жамлаш, балки баёнчиликдан ҳам сақланиш имконини беради.

Ойбек тасвирида кўхна Ҳирот ўзининг икки хил қиёфаси билан намоён бўлади. Бир томонда лоқайдлик, айш-ишрат ва кайф-сафо гирдобига ботган дунё. «*Оқ суяк*» Ҳирот сиртдан ғоятда зийнатли ва кўркам кўринади. Ҳилоллари кўкда ялтираган масжиду мадрасалар; шох, шахзода ва бек саройлари; зангин кўшк, равоқ ва арк қуёш нурларига чўмиб кўзни қамаштиради. Заррин либосларга бурканган аслзодалар олтин-қумуш идиш тавоқларда кайф сафо сурадилар. Мусиқа қайнаган бу ҳаётда майпарастлик авж пардаларда. Маст-аласт бу жамоанинг лабларидан учган ҳар бир тилакни итоаткор қуллар бир зумда беистисно вожиб қилишади. Нафс ҳаваси ва хирс ўпқонидаги бу кимсаларнинг истаклари йўлида не-не ёш, латофатли қиз-жувонлар умри ҳазон. Улар кўзларида кезинмиш дард-ҳасратлар ҳатто шу қавмнинг вакиласи бўлмиш «*Хоним ойим*» ва «*Султон бегим*»лар учун-да бегона.

Иккинчи томонда эса чанг-тупроққа ястаниб яна бир улкан Ҳирот ётади. Унда ҳатто бойқушлар кўнишга ҳазар қиладиган чолдеворлар, кулбалар жойлашган. Бутун кучини бож, ҳирож тўлашга сарфлаб, мамлакат ҳазинасини тўлдирганлар ўша жойларда муқим. Қишу ёз муҳтожликда яшаётган ва турли

даражада қашшоқлашган косибу ҳунарманд ҳаёти ғоятда эзгин ва рангсиз. Машаққатдан руҳи шикаста бўлган эл-улус дардидан воқиф Навоийнинг қалби ич-ичдан ўртанади. Қадимдан машҳур Хуросонда ҳукм сурмиш ҳаддан ортган зулм юртга очлик ва харобалик келтирган. Фақат адолатгина ҳаётга зулм солган кир ва зангнинг ғуборларини ювмоғи мумкин.

Бутун умри давомидаги фаолияти ва ижоди орқали тождорнинг адолатпешалигига умид назари билан қараб келган Навоий ҳаёлини хотиралар узоқ мозийга етаклайди. Ишратпарастликдан асло бўшамайдиган, улус моли ҳисобига ҳазинани бутлашдан ҳазар қилмайдиган шоҳ туфайли чеккан азиятларини эслайди. Самимий дўстлик ришталарини узиб уни Астрободга қувғин қилган, ғурбат қуюнларида саросар кезинишга мажбур этган Султон Ҳусайн ҳақида узоқ фикрга толади. Ўзаро кин ва адоват ўчоғи бўлган сарой фитналари туфайли ҳаётини сўндиришга уринган чиркин гуруҳнинг кирдикорларини ҳам шоҳнинг лоқайдлиги билан боғлайди. Ҳамон саройда Навоийга бўлган нафрат кучли бўлишига қарамасдан, шоир умидсизланмайди.

Ёш мулозимнинг чиройли саси Навоийни тафаккур ва ҳаёлот дунёсидан заминга қайтаради. Ойбек навбатдаги лавҳаларда Самарқанддан Навоийнинг меҳрибон паноҳига келган толиби илмларга шоирнинг мадраса, жой ва нафақа тайинлаши воқеаларини баён қилади. Мушкул сафар машаққатларини чекиб, олис Ҳиротга илм-маърифат излаб келган ориқ ва рангпар, фақир йигитлардаги ғайратдан Навоий мамнун бўлади. Ойбек бу эпизод орқали шоирнинг илм-маърифат ҳомийси сифатидаги шуҳрати атроф-жавонибда машҳур эканлигини кўрсатишга интилган.

Ўз даврининг фан ва санъат борасидаги нуктадонлари: шоирлар, олимлар муаррихлар, табиблар, мунажжимлар, ҳофизу мусиқашунослар Навоий мажлисига тўпланишади. Уларнинг бари Навоий суҳбатига иштиёқманд кимаслар эди. Фалсафадан илми ромгача мубоҳаса учун мавзу бўлгучи мажлис баҳс-мунозара руҳида ўтади. Гоҳида гўзал бир байт ёки рубоий шарҳи турли тортишувларга сабаб бўлади. Орада кечган ҳар хил ҳазил-мутойибалардан кейин бир нафасга муноқаша тўхтаб, даврада зўр қаҳқаҳа учади. Юзлари табассумдан ёришган устод ҳам латифағйликка майл этадилар. Шундан сўнг навбат машшоқу

хофизларга етади. Кейин эса туркий ва форсий ғазаллар ўқилади. Ҳатто шоиру бастакор Навоий ҳам куйлар чалиб йиғилганларни мамнун этади. Бундай лаҳзаларда шоирнинг фикр-ўйлари санъат ва адабиётнинг сирли-сехрли диёрига ошнолигидан дунё ташвишлари унутилгандай бўлади.

Аммо Ҳирот ҳануз илгаригидай яшамоқда. Шоҳ ҳузурига отда бораётган Навоийнинг йўли бозор оралаб ўтади. Ҳар бири ўз матойини мақтаётган савдогарлар, арғимоқ отини елдириб, кишилар кўнглига зўр ғулғула солиб бораётган нойиб, тоғ-тоғ шойиларни уйиб қўйган ҳасис чол баззоз ҳам унга таниш. Уларга хос зўраки мағрурлик, ҳаромдан ҳазар қилмасликдан нафратланади. Айни пайтда ғала-ғовур шу бозорда ғўзадан олган хосилини кўтарган муштипар кампир, эшакка чўп-хас ортган ҳорғин ўтинчи чол, қилмишлари учун сазойи қилинган ўғри, рангпар муллабаччалардан тортиб йигитларни сирли имлаётган жувонларгача бор. Зўравоннинг ҳам, бечоранинг ҳам қайғуси бозор. Бозор васвасаси билан банд бу улкан қавмдан фарқ қилароқ Навоий фикр-ўйлар гирдобига ғарқ. Бозордан аста кечиб бораётган улуғвор қиёфадаги бу инсонни эзгу ишлари ва ижоди орқали таниган ёшу қарининг эҳтироми ҳадсиз. Шоир ҳам ҳаргиз уларга эътиборсиз эмас.

Ана шундай ҳаётий манзаралар орадан кўп йиллар ўтиб ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Бозор» романида (3) кенг эпик кўламдорликда ифодасини топди. Чамаси Ойбек тафаккуридаёқ *фикрловчи инсон образи орқали бозор-дунёни тафтиши қилмоқ ва маърифатни улуглаш* фикри мавжуд бўлган. Миллий тафаккурга бегона бўлмаган бундай қарашларнинг роман шаклида моддийлашуви шубҳасиз истиқлол даври берган имконлар ва Хуршид Дўстмуҳаммад иқтидор ҳамда салоҳияти билан боғлиқ. Аммо шундай адабий ҳодисалар ҳам борки, уларни умуммиллий адабий-эстетик тафаккур доирасида олиб кузатишга тўғри келади. Хусусан, бозор муаммолари Ойбекнинг бир неча асарларида, Ғафур Ғулом насрида (4) ўзига хос талқин қилинганки, уларни бугунги адабий жараён маҳсуллари билан қиёсий ўрганиш индивидуал услубий сифат-белгиларни ойдинлаштириш, ибратли умумлашмалар чиқариш имконини берган бўлур эди.

Ойбек навбатдаги лавҳада «*Боғи жаҳон оро*»га етиб келган Навоийни шоҳнинг кундалик мажлисларидан бирида тасвирлайди. Сарой қулликчи-мулозимлари билан ичкарига қадам кўйган шоир нигоҳи орқали саройнинг ички ҳаёти кузатилади. Атрофи анвойи гуллар билан безатилган чаманзорда қад ростлаган нафис кўшқда ўтирган Султон Ҳусайнга таъзим қилган Навоий шоҳга ифрот айшнинг чиркин соясидан келмиш ғуборлар ғалати бир фалажлик, жисмоний ва руҳий ожизлик бағишлаганлигини пайқайди. Унинг назарида султон ғоятда тез қариб қолгандай туюлади. Бундай ўринлар билан танишганда Султон Ҳусайн сиймосини ифодалашда Ойбек руҳий-психологик таҳлил йўлидан бориб анча реалликка эришганлиги аён бўлади [5. 38].

Саройнинг зийнати ва шоҳни қуршаган мулозимларнинг одобию тартиб-интизомида ҳеч нуқсон йўқ. Аммо май сероб оққан, гўзал жувонлар тавозеъда турган бу базмда шоҳга яқин аъёнлар, бек ва мансабдорлар султоннинг Алишерга кўрсатган ширин илтифотидан асло мамнун эмаслар. Либослари олтин кумуш ва бошқа асл тошлар билан зийнатланган вузарою бекларнинг юзида бир зум қийшиқ ва истехзоли табассум излари намоён бўлади. Уларнинг мастликдан сархуш кўзлари ва ҳийлакор сўзлари асл башараларини ошкор этарди. Соқийлар ёқутдай порлаган қадахларга тинимсиз май қуядилар. Олтин-кумуш идишларда пешма-пеш тортилган турфа хил таомлар, лим-лим учаётган зар косалар мажлис аҳли чанқоғини қондирган. Фарёдга келган мусиқий оҳангларда маст-аласт бошлар чайқалади. Айримларнинг саллалари бошидан тушган ва «дод» ларнинг саси осмону фалакни тутган. Кийимларидаги турфа безаклар кўзни қамаштиргувчи раққосалар даврани гир-гир айланишади. Уларнинг нозли қилиқлари ҳирсени кўзғар даражада бетайин.

Ойбек шовқин-суронли бу мажлис ҳангомасини батафсил тасвирлашдан тийилиб, базм ибтидоси баёни билангина кифояланади. Бундай тийиксиз оломон узун кеча бўйлаб кўрсатажак машмашаларнинг мухтасар тасвиридан ҳам мазкур давра аҳлининг маънавий қиёфасини англаш, Навоий учун нақадар бегоналигини ҳис қилиш мумкин бўлади. Аслида Ойбекнинг мақсади шугина эмас, балки оддий халқнинг

фақирона турмушига мазкур манзараларнинг нақадар зид эканлигини кўрсатишдан ҳам иборатдир. Жабр-зулмнинг авж пардаларига кўтарилиши, халқ фиғонининг фалакка етгулик эканлигидан заррача ташвиш чекмаслик, етим-есирлар ҳолидан беҳабарлик, ўзаро ёв бўлган шахзодаларнинг элни талашда бир-биридан ортиқлиги мудом ишратга ботган шоҳнинг лоқайдлиги билан боғлаб талқин қилинади. *Ички туйғуларини зоҳиран ошкор қила олмаган Навоий чин маъноси-ла бу мажлисга бегона*,-деган эстетик ҳукм чиқарилади.

Шу тариқа Ойбек Навоий маънавий-руҳий оламини инкишоф этади. Ижодкор инсоннинг психологик кайфиятини, юксак идеалларга тўла туйғулар дунёсини англаб этади. Алдамчи дабдаба ва шовқин-суронли хангомаларга йигитликда ночор чидаб келган шоир эндиликда ўзга бир дунё ҳавасида ўртанади. Бу қалбда туғён урган завқлар дунёси, илҳом мавжлари барқ урган диёр. Унда мастларнинг товуши эмас, меҳнат шавқи ва яратиш завқи ҳукмрон. Шу боис ҳам Навоий шоҳнинг «*марҳамат*»ларига қўл силтаб, илҳом ва ижод кучоғига қайтади. Гарчанд Султон Ҳусайн унинг бу қарорини ўзига нисбатан қилинган шафқатсизлик деб тушунган, уни саройга қайтаришга неча бор уринган бўлса-да, шоир аҳдида собит туради.

Бундай ўринларда Ойбек ўз даври навоийшунослигида мавжуд қарашларга эргашган. Шу боисдан ҳам у Навоий ва Султон Ҳусайн шахсиятидан зиддият қидиришга ҳам уринган, албатта. Зеро шўро мафқураси учун унинг шоҳ эканлигининг ўзиёқ қора бўёқларда тасвирлаш учун етарли асос берар эди. Ўз даврининг фарзанди бўлган Ойбек ҳам бундай мафқуравий талаблар билан ҳисоблашишга мажбур эди. Қолаверса, навоийшуносликнинг бугунги тараққиётида етиб келинган тўхтамларни Ойбек достони олдида кўйиш ҳам илмий холисликка хилофдир.

Саройни ва дўсти Султон Ҳусайнни тарк этиб чиққан шоир қалбини шодлик эмас, ғам кўлагаси қоплайди. Ярим тун бутун шаҳарнигина эмас, гўё жаҳаннамдай қаролиги билан Навоий фикрларини ҳам забт этгандай. Навоийга гўё бутун шаҳар ва унга қўшилиб кўҳна дунё ҳам тин олаётгандай туюлади. Шундай кайфиятда бир маҳалладан ўтаркан, иттифоқо кичик бир кулбада

кимдир майин бир куйнинг жўрлигида, оҳиста ва гўзал овозда унинг шеърларини ўқиётганлигини эшитиб қолади. Ана шундагина, яратган шеърлари узоқ-яқин ўлкаларда шуҳрат топганлигини билгани ҳолда, аини лаҳзанинг хузурбахш таъсирида Навоий қалбида тизгинсиз бир севинч тошади. Ижтимоий курашлар гирдобига ташланган даврларида ҳам шоирга бир умр руҳ бериб келган ягона истак-ижоди билан халққа хизмат қилмоқ, энг кичик кулбаларгача кириб бормоқ, инсонлар қалбига маънавий мадад бўлмоқ умиди эмасмиди. Навоий бетакрор ана шу лаҳзадан улкан маънолар топиб, мислсиз ифтихор сезиб, санъат боғидан турфа гулдасталар теришга астойдил киришади. У шеър ахлининг байроқдори бўлиб асрлардан-асрларга ўтгулик шон-шуҳрат топади.

1937 йилнинг декабрида, аини қиш чилласида Навоий руҳидан илҳом олиб битилган бу дostonдаги руҳий илиқлик китобхонни бефарқ қолдирмайди. Уни мутолаа қилиш жараёнида шу нарса ҳам аён бўладики, Ойбек ҳам руҳан, ҳам ижодий тақомилининг ички тадрижи жиҳатидан анча камолга етган. У Навоий романида айтишни мўлжаллаган айрим дардларини дostonда тўла рўёбга чиқарган. Шу маънода, «*Навоий*» романини асло камситмаган ҳолда, айтиш мумкинки, мазкур дoston Ойбекнинг Навоий қалбини шоирона нозик илғаши ва ифода этишида энг баланд босқични ишғол қилади. Айниқса, романдагидан фарқли ўлароқ, Навоийнинг тарихий жараёнларга ҳамиша ҳам боғлаб қўйилмаганлигининг ўзиёқ шундай дейишга тўла асос беради.

Адабиётлар:

1. Ойбек. Танланган асарлар. 4 томлик. 1 – том. Шеърлар, поэмалар. – Т.: 1957. – Б. 273 – 282.
2. Ойбек. Навоий. – Т.: Ўқитувчи, 1985.
3. Хуршид Дўстмуҳаммад. Бозор. – Т.: Шарқ НМК Бош таҳририяти. 2000.
4. Ғафур Ғулom. Шум бола. – Т.: Ўзбекистон, 1992.
5. Якубов И. Ўзбек романи тадрижи. – Т.: Фан ва технология, 2006.

56.	Kurbonov A.	Navoiyni Turkiyada o'rganilishi masalasi.....	307
57.	Umarov S.	Navoiy va futuvvat.....	310
58.	Matkarimova S.	“Rustamxon” dostonining qiyosiy tahlili.....	316
59.	Умарова З., Қаюмова С.	Муқимий ижодида мумтоз анъаналар	319
60.	Bekmurodova D.	“Devoni hikmat” litografiyalarining matniy tadqiqi.....	323
61.	Rajabova M., Axrorova Z.	Farididdin Attorning “Tazkirat-ul avliyo” asarida tavba maqomi.....	329
62.	Nutfullayeva M.	Bobur lirikasida tasavvufiy talqinlar.....	333
63.	Turdaliyeva G.	Navoiy ijodida Jomiy talqini.....	336
64.	Hakimova S.	Atoyi g'azallarida yor tavsifi.....	339
65.	Soyibnazarova Z.	Alisher Navoiy asarlarida do'stlik talqini....	342
66.	Boltayeva G. A.	Tasavvufning buyuk allomalari.....	344
67.	Mamaziyoyeva O.	“Saddi Iskandariy” dostonida badiiy tasvir vositalarining qo'llanilishi.....	348
68.	Ravshanbekova O.	Xalq dostonlarida mubolag'a san'atining o'rni.....	352
69.	Boqiyeva Sh.	Alisher Navoiyning to'g'rilik haqidagi qarashlari.....	355

XX АСР ВА ЗАМОНАВИЙ АДАБИЁТДА МАТНШУНОСЛИК ВА МАНБАШУНОСЛИК

70.	Назаров Б.	Эркин Воҳидовнинг “Иккинчи тумор” асарида матн ва манба муаммолари.....	359
71.	Аҳмедова Ш.Н.	Бадий матн ва талқин муаммоси.....	365
72.	Қувватова Д., Назарова Д.	Жамол Камол мухаммасларида услуб ва тасвир.....	369
73.	Яқубов И.	Ойбекнинг “Навоий” дostonида қаҳрамон маънавий-руҳий олами.....	375
74.	Тожибоева М.	Жадид шеърлятида китъа ва фард жанрининг давомийлиги.....	385
75.	Шарипова Л., Ширинова А.	“Сойлар ювса кетмайди...”.....	389
76.	Каримов О.	Нурбой Жабборовнинг бадий матншуносликка оид тадқиқотлари.....	395